

ALMEDINA IMAMOVIĆ-HODŽIĆ

Primjena principa olakšavanja (*taysīr*) u fikhu muslimanskih manjina

---

295

**Almedina Imamo-
vić-Hodžić, MA**

saradnica fetva-i emina pri Ri-
jasetu Islamske zajednice u BiH
imamovicalmedina@gmail.com

Pregledni članak

Primljeno: 30. 9. 2025.
Prihvaćeno: 11. 12. 2025.

Ključne riječi:

Primarna norma, olakšica,
taysīr, manjina, nužda, potreba,
korist, šteta, fetva

Sažetak:

U ovom radu razrađuje se princip olakšavanja (*taysīr*) koji je svoju posebnu važnost zadobio unutar metodologije fikha muslimanskih manjina. Fikh muslimanskih manjina zasebna je grana fikha, koja se detaljno bavi savremenim okolnostima i situacijama u kojima se nalaze muslimanske manjinske zajednice, posebno na Zapadu, a tiču se usklađivanja vjerske prakse i stvarnosti, te očuvanja vjerskog identiteta. Ovaj princip štiti se od zloupotrebe jasnim metodološkim smjernicama, odnosno interpretativnim mehanizmima koji daju okvir za njegovu primjenu u fetvama. U radu je prikazana primjena ovog principa u fetvama Evropskog vijeća za fetve i istraživanja, Vijeća koje je svojim istraživanjima i metodologijom posebno doprinijelo afirmaciji načela olakšavanja (*taysīr*) u savremenom dobu. Na kraju istraživanja, obrađeno je pitanje odnosa primarne (*‘azīma*) i olakšavajuće (*ruḥṣa*) norme u šerijatskom pravu, kao i vremenskog ograničenja olakšavajućih normi donesenih zbog stanja nužde i opće potrebe.

The Application of the Principle of Facilitation (*Taysir*) in the Fiqh of Muslim Minorities

تطبيق مبدأ التيسير في فقه الأقليات المسلمة

Keywords:

Primary norm, legal concession, *taysir*, minority, necessity, need, benefit, harm, fatwa

الكلمات المفتاحية:

العظيمة، الرخصة، التيسير، الأقلية، الضرورة، الحاجة، المنفعة، الضرر، الفتوى

Abstract:

This paper examines the principle of facilitation (*taysir*), which has gained particular importance within the methodology of fiqh for Muslim minorities. The fiqh of Muslim minorities is a distinct branch of Islamic jurisprudence that addresses contemporary circumstances and situations faced by Muslim minority communities, particularly in the West, focusing on reconciling religious practice with social realities and preserving religious identity. The principle of facilitation is safeguarded against misuse through clear methodological guidelines and interpretive mechanisms that provide a framework for its application in fatwas. The paper illustrates the application of this principle in the fatwas of the European Council for Fatwa and Research, a council whose research and methodology have significantly contributed to the affirmation of the principle of facilitation (*taysir*) in contemporary contexts. The study also addresses the relationship between primary (*azīma*) and facilitative (*ruḥṣa*) norms in Sharī'a law, as well as the temporal limitations of facilitative norms enacted due to necessity and public interest.

الملخص:

يتم في هذا البحث تحليل مبدأ التيسير الذي حصل على أهميته الخاصة في إطار منهجية فقه الأقليات المسلمة. وفقه الأقليات المسلمة فرع الفقه الخاص الذي يهتم تفصيلياً بالظروف والمواقف المعاصرة التي يعيش فيها الأقليات المسلمة، خاصة في الغرب، والتي تتعلق بالتنسيق بين الممارسة الدينية والواقع وبالمحافظة على الهوية الدينية. وتتم حماية هذا المبدأ من سوء الاستخدام بالتوجيهات المنهجية الواضحة، أي بالأجهزة التفسيرية التي تعطي الإطار لتطبيقه في الفتاوى. ويُعرض في البحث تطبيق هذا المبدأ في فتاوى المجلس الأوروبي للفتاوى والبحوث الذي ساهم ببحوثه ومنهجيته خاصة في إثبات مبدأ التيسير في العصر الحديث. وفي نهاية البحث تتم معالجة مسألة العلاقة بين العظيمة والرخصة في الشريعة، وكذلك التحديد الزمني للرخصات المشروعة لأجل ضرورة ومصصلحة عامة.

Uvod

Iako su propisi Šerijata zahvatili sve segmente ljudskog života, oni nisu u pogledu detaljnih pojašnjenja jednako tretirali svaki od tih segmenata. Razlog tome se može tražiti u činjenici da su određeni aspekti ljudskog života nepromjenljivi i konstantni, dok drugi pod uticajem vremena, prostora i društvenih okolnosti zahtijevaju da ljudi svojim promišljanjem i zaključivanjem (*iğtihād*) novonastala pitanja usklade s općenitim ciljevima i uputama vjere. Osnovna intencija cjelokupnog Šerijata jeste pribavljanje koristi i otklanjanje štete za čovjeka na individualnom i kolektivnom planu. Kako bi se ovaj cilj ostvario, neophodno je uvažiti ljudske potrebe i interese. Stoga su unutar metodologije šerijatskog prava razvijeni brojni koncepti usklađivanja specifičnih situacija s općenitim intencijama Šerijata, uvažavajući principe o poteškoći i olakšicama. Predmet ovog rada je, upravo, princip olakšavanja (*taysīr*) koji je svoju posebnu konotaciju zadobio unutar metodologije fikha muslimanskih manjina, s obzirom da se ova disciplina fikha bavi specifičnim situacijama nastalim usljed privremenog ili trajnog boravka muslimanskih manjinskih zajednica u nemuslimanskim zemljama. Osnovna istraživačka teza glasi: princip olakšavanja (*taysīr*) kao temeljno šerijatskopravno načelo omogućava održivu i kontekstualiziranu primjenu vjerskih normi u uslovima muslimanskih manjina, a Evropsko vijeće za fetve i istraživanja, kao institucionalni reprezent fikha muslimanskih manjina, svoj pravni pristup u značajnoj mjeri zasniva na principu olakšavanja (*taysīr*) posredstvom različitih interpretativnih mehanizama, kao što su: nužda (*aḍ-ḍarūrā*), potreba (*al-ḥāğā*), teškoća/slabost (*aḍ-ḍa'f*), te stanje opće kušnje i nevolje (*fasād al-zamān*). Cilj istraživanja je, na osnovu analize tekstova savremenih i klasičnih pravnika, ustanoviti interpretativne mehanizme putem kojih se ostvaruje princip olakšavanja (*taysīr*), te predstaviti stav Evropskog vijeća za fetve i istraživanja o vremenskom ograničenju primjene olakšica donesenih na osnovu *taysīra*. Uvidom i analizom fetvi i rezolucija, cilj nam je prikazati i način na koji se Vijeće oslanja

na spomenuti princip pri rješavanju savremenih pitanja. Dakle, osnovni metodi koje ćemo koristiti su metod tekstualne analize i metod studije slučaja. Prvi dio rada tretira općenita pitanja vezana za princip *taysīra* unutar metodologije šerijatskog prava, kao što je jezičko i terminološko značenje i utemeljenje principa olakšavanja u izvorima Šerijata. Glavni dio rada obrađuje mehanizme putem kojih se ostvaruje *taysīr*, te donosi prikaz fetvi Evropskog vijeća u kojima se oslanjaju na ovaj princip. U završnom dijelu tretiramo pitanje vremenskog ograničenja primjene olakšica donesenih na osnovu *taysīra*. Značaj istraživanja ogleđa se u predstavljanju metodoloških smjernica vezanih za primjenu *taysīra* pri izdavanju fetvi, kako bi se ovaj važan princip lakše primjenjivao i zaštitio od zloupotrebe.

Princip olakšavanja (*taysīr*) u metodologiji šerijatskog prava

Termin *taysīr* u arapskom jeziku označava olakšanje i napredak.¹ Jasno je iz brojnih kur'anskih ajeta da je islam vjera koja je poslana kao milost i olakšanje, a da je krajnja svrha propisa postizanje koristi, a otklanjanje štete i teškoće. Kur'an opisuje Poslanika, a.s., sljedećim riječima: ... *koji će im lijepa jela dopustiti, a ružna zabraniti, koji će ih tereta i teškoća koje su imali osloboditi.*² U drugim ajetima, također se naglašava ova intencija: *On je vas izabrao, i u vjeri vam ništa teško nije propisao*³, i *Allah želi da vam olakša, a ne da poteškoće imate*⁴. Sam tekst Kur'ana ustanovljava određene olakšice (*ruḥaṣ*) koje su izuzetak od striktnog pravila (*'azīma*) i čini ih obaveznim za primjenu (*fard*) ili dozvoljenim (*mubāḥ*) u određenim situacijama i okolnostima, o čemu će više biti riječi u drugom dijelu ovog rada.

Poslanik, a.s., izostavljao je neke naredbe i zabrane kako ne bi opteretio svoje sljedbenike, a ashabe je učio da ovaj princip

1 Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, El-Kalem, Sarajevo, 2004, str. 1684.

2 Al-Anbiyā, 107. Kur'an, prijevod: Besim Korkut.

3 Al-Hagg, 78.

4 Al-Baqara, 185.

uvrste u svoju praksu.⁵ Prilikom slanja ashaba da podučavaju vjeri, govorio je: “Olakšavajte, a nemojte otežavati, obradujte, a nemojte rastjerivati.”⁶ Stoga je on usvojen u metodologiji šerijatskog prava i široko se primjenjuje u izdavanju fetvi.⁷ Posebnu konotaciju i obim primjene princip *taysīra* je zadobio unutar fikha muslimanskih manjina, kao zasebne grane fikha s posebnim naglaskom na određenim principima klasičnog *uṣūl al-fiqha*.⁸ Iako je činjenica da gotovo jedna trećina muslimanskog stanovništva stoljećima unazad živi u zemljama s većinskim nemuslimanskim stanovništvom u kojima vlast vrše nemuslimani, u islamskoj pravnoj nauci i teoriji nije se razvila zasebna metodologija koja će tretirati situacije u kojima se nađu muslimani s privremenim ili trajnim boravkom u tim zemljama. Tek posljednjih decenija prošlog stoljeća, primjetno je sistematsko bavljenje ovom tematikom od strane pojedinačnih istraživača, kao i specijalizovanih ustanova i fikhskih akademija.⁹ Fikh muslimanskih manjina je koncept koji je nastao kako bi se muslimanima olakšala praktična primjena vjerskih propisa i pomoglo u očuvanju njihovog identiteta, odnosno zaštitilo od potpunog asimiliranja, s jedne, ili izolovanja od društva u kojem žive, s druge strane.¹⁰ Evropsko vijeće za fetve i istraživanja sa svojom metodologijom, istraživanjima, rezolucijama i fetvama posebno je doprinijelo ustanovljenju i primjeni fikha

5 Naprimjer, u hadisu: “Da znam da neću opteretiti svoj ummet, naredio bih mu upotrebu misvaka prije svakog namaza”, *Ṣaḥīḥ al-Muslim*, Kitāb al-tahāra, Bāb fi istiḥābi al-miswāk li al-ṣalāh, br. 253.

6 *Ṣaḥīḥ al-Buḥārī*, Kitāb al-aḥkām, Bāb qawl an-nabī: yassirū wa-lā tu’assirū, br. 6125.

7 Musfir Ali al-Kahtani, “Princip olakšavanja u izdavanju fetvi, obilježja i pravila”, *Ustanova fetve u globaliziranom svijetu*, ur. Mustafa Hasani, preveo: Halil Mehanović, Centar za dijalog-Vesatija, i El-Kalem, 2013, str. 73.

8 Dva su suprotstavljena gledišta o mjestu ove “vrste fikha”: Tāhā Ġābir al-Alwānija i Yūsuf al-Qaradāwija. Al-Alwāni smatra da je riječ o potpuno zasebnoj disciplini, koja ne obuhvata samo pravo, nego i teologiju (makro plan), dok će Yūsuf al-Qaradāwī utvrditi da fikh muslimanskih manjina ima jednaku metodologiju kao “opći fikh”, s tim što ima i svoje specifičnosti koje je potrebno uvažavati prilikom iznalaska fikhskih rješenja. Više v.: Tāhā Ġābir al-Alwāni, *Ka fikhu manjina: neka temeljna razmatranja*, preveo: Nedim Begović, CNS i El-Kalem, Sarajevo, 2016. i Yūsuf al-Qaradāwī, *Fikh muslimanskih manjina: kako biti musliman na Zapadu?*, Libris, Sarajevo, 2004.

9 Enes Ljevaković, “Fikh muslimanskih manjina: utemeljenje, kontroverze i dileme”, *Zbornik radova Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu*, br. 10, 2005, str. 146.

10 Tāhā Džābir al-Alwāni, *Ka fikhu manjina: neka temeljna razmatranja*, preveo: Nedim Begović, CNS i El-Kalem, Sarajevo, 2016, str. 20–21.

muslimanskih manjina. Fikhska metodologija Vijeća podrazumijeva inkluzivni pristup pravnom naslijeđu, te tri dodatne metodološke odrednice: zasnivanje fetvi na validnoj argumentaciji, primjena načela olakšavanja (*taysīr*) i uvažavanje ciljeva Šerijata, a izbjegavanje pravnih doskočica (*hiyal*).¹¹ Yūsuf al-Qaraḏāwī navodi tri argumenta koji idu u prilog primjeni načela olakšavanja: olakšavajući propisi omogućavaju muslimanima u Evropi da dovedu u sklad zahtjeve svoje vjere i posebne okolnosti u kojima žive, princip olakšavanja ima svoju misijsku (*da'vetsku*) dimenziju, te olakšavanje u fetvama može poslužiti kao sredstvo očuvanja identiteta, jer se takvim pristupom osigurava njihova zainteresiranost za islamsku normativnost i autoritet uleme, bez obzira što su udaljeni od središta islamske učenosti.¹²

Interpretativni mehanizmi putem kojih se ostvaruje *taysīr*

Princip olakšavanja (*taysīr*) u tekstu Kur'ana, kao primarnog izvora šerijatskog prava, izražen je kroz odnos primarnih (*'azīma*) i alternativnih normi (*ruḥṣa*). Striktno pravilo ili primarna norma (*'azīma*) je općenito pravilo, odnosi se na sve obaveznike i u svim vremenima.¹³ Nije ga moguće suspendovati, niti umanjiti njegovu snagu, s obzirom na jačinu dokaza na koji se oslanja. Olakšavajuće pravilo (*ruḥṣa*) tretira se kao izuzetak od općeg pravila, a njegovo trajanje ograničeno je na period trajanja izuzetnog stanja.¹⁴ S obzirom na svoje osnove, olakšice (*ruḥṣa*) se dijele na nekoliko vrsta: olakšica čija je osnova nužda (*darūra*), olakšica čija je osnova potreba (*ḥāḡa*), olakšica čija je osnova postojanje teškoće (*da'f*, npr. bolest, putovanje, siromaštvo...), te

11 Nedim Begović, *Vjerska sloboda i muslimanske manjine u Evropi*, El-Kalem, Sarajevo, 2015, str. 64.

12 *Fetve Evropskog vijeća za fetve i istraživanja*, preveo i priredio: Enes Ljevaković, Connectum, Sarajevo, 2005, str. 11.

13 Abū Ishāq as-Shāḡibī, *Al-Muwāfaqāt*, Dār Ibn 'Affān, štampano: 2008, tom I, str. 464.

14 M. Hashim Kamali, *Principi islamske jurisprudencije*, preveo: Nedim Begović, CNS, Sarajevo, 2017, str. 376–378.

olakšica kojoj je osnova opća nevolja, iskušenje i nered (*fasād az-zamān*).¹⁵ Kako bi se ovim važnim principom služilo i u novonastalim situacijama, metodolozi šerijatskog prava koristili su se ovim interpretativnim mehanizmima i konceptima, izvedenim iz osnova propisanih olakšica u Kur'anu, o čemu ćemo govoriti u nastavku rada.

Jedan od najvažnijih mehanizama, koji je u rješavanju savremenih pitanja zadobio široku primjenu, jeste koncept nužde (*aḍ-ḍarūra*). Ovaj koncept ustvari obuhvata poznato fikhsko pravilo da *nužda čini dozvoljenim zabranjene stvari* (*ad-ḍarūrāt tubīhu al-mahẓūrāt*), koje je opet izvedeno iz općenitijeg šerijatskoprogovnog pravila da *poteškoća zahtijeva olakšicu* (*al-mašāqqa taglīb al-taysīr*).¹⁶ Nužda je stanje koje primorava na šerijatski zabranjene radnje radi očuvanja temeljnih zaštićenih vrijednosti: vjere, života, razuma, časti, imovine i potomstva. Načelo nužnosti ima dvojno utemeljenje svoje izvornosti: tradicionalno (u tekstu Kur'ana i sunneta), te racionalno (kao princip postizanja opće dobrobiti i krajnjih intencija Šerijata).¹⁷ Pravilo da nužda čini dopuštenim zabranjene stvari ima svoje uporište u više kur'anskih ajeta. Naprimjer, zarad očuvanja života kao više vrijednosti, dozvoljeno je čovjeku konzumiranje hrane koja je inače zabranjena: *On vam jedino zabranjuje: strv i krv i svinjsko meso, i ono što je zaklano u nečije drugo ime, a ne u Allahovo. A onome ko bude primoran, ali ne iz želje, tek toliko da glad utoli, njemu grijeh nije*.¹⁸

Drugi mehanizam koji omogućava ostvarenje principa olakšavanja (*taysīr*), jeste koncept potrebe (*al-ḥāḡa*). Izveden je iz fikhskih pravila *poteškoća zahtijeva olakšicu* (*al-mašāqqa taglīb at-taysīr*), *kada situacija postane teška proširuje se broj rješenja* (*idā dāqqa al-amr ittasa'*), *potreba u nekim slučajevima ima snagu*

15 Enes Ljevaković, "Institut šerijatsko-pravnih olakšica", *Takvim* za 1998, Rijaset Islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 1997, str. 150–170.

16 Nedim Begović, "Afirmacija koncepta *darure* u savremenoj islamskoj jurisprudenciji", *Zbornik radova Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu*, br. 10, 2005, str. 192.

17 Senad Ćeman, *Načelo nužnosti i njegova primjena u savremenim fikhskim pitanjima*, doktorska disertacija, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, 2017, str. 18.

18 Al-Baqara, 173.

nužde, kako javna tako i privatna (*al-ḥāḡa tunazzal manzila al-ḡarūra ‘amma aw ḥāṣṣa*), i sl. Iako zapostavljanje ovih potreba ne bi imalo jednako ozbiljne posljedice kao zapostavljanje nužnih vrijednosti, ipak bi život učinilo teškim i tjeskobnim, što se suprotstavlja intencijama Šerijata.¹⁹ Potreba se dijeli u dvije kategorije:

- a. opća potreba koja obuhvata cijeli ummet. Naprimjer, neke vrste ugovora su dozvoljene iako su u suprotnosti s općim šerijatskopравnim načelima, kao ugovor *al-salam* u kome kupac plaća prodavcu cijenu za predmet koji će mu biti naknadno isporučen;
- b. posebna potreba koja se tiče određene grupe ljudi, zajednice ili se odnosi na pojedince. Inače, islamski pravници često upotrebljavaju pojam nužde (*ḡarūra*) za ono što ima značenje potrebe (*al-ḥāḡa*), što ukazuje na to da su ta dva stanja vrlo bliska.²⁰ Ova dva koncepta spadaju u najvažnija i najobuhvatnija mehanizma ostvarivanja *taysīra* prilikom pravnog rješavanja savremenih pitanja, posebno ako se uzme u obzir stanje muslimanskih manjina, čiji život je kontinuirano ispunjen prilikama i okolnostima koje podrazumijevaju nuždu ili potrebu. Stoga je fikh olakšavanja neophodan onda kada primjena primarnih normi (*‘azīma*) ne dovodi do ostvarenja ciljeva Šerijata, nego vodi onome što je u suprotnosti s njima, tj. šteti i velikoj teškoći.²¹ Ova dva mehanizma su dva važna oslonca na kojima Evropsko vijeće za fetve zasniva svoja pravna rješenja, i to u svim granama i oblastima fikha. Naprimjer, Vijeće je donijelo fetvu o dozvoljenosti kupovine stambene jedinice sredstvima kamatnog kredita, dozvoli određenih vrsta osiguranja,

19 Fikret Karčić, *Studije o šerijatskom pravu i institucijama*, El-Kalem i CNS, 2011, str. 14.

20 E. Ljevaković, "Institucija šerijatsko-pravnih olakšica...", str. 65–66.

21 Abd al-Maḡīd al-Naḡḡār, *Fiqh al-muwāṡana li al-muslimīn fi ‘Urūbbā*, bez godine i mjesta izdanja, str. 103. Knjiga je dostupna u elektronskoj verziji na: <https://ebook.univeyes.com/130620>, posjećeno: 20. 9. 2025.

kupovine sa odgođenim rokom plaćanja (*bay'u al-ağal*), i sl.

Sljedeći interpretativni mehanizam koji predstavlja osnov za primjenjivanje *taysīra*, jeste postojanje određene teškoće ili slabosti (*ad-ḍa'f*), koja je gotovo uvijek vezana za izvanredno stanje pojedinca. Tako uzrok ovih vrsta olakšica može biti: bolest (dozvola mršenja obaveznog posta), putovanje (skraćivanje namaza), te tjelesne, intelektualne i materijalne mogućnosti za obavljanje određenih propisa²² (npr. konzumiranje vode ili hrane za vrijeme posta iz zaborava, izvršavanje nekih krivičnih djela pod prisilom, nepoznavanje šerijatskih propisa u dominantno nemuslimanskom društvu, odgoda ili oprost duga onome ko je u oskudici, i dr.).

Posljednji mehanizam putem kojeg se ostvaruje princip olakšavanja koji ćemo ovdje navesti je *fasād al-zamān*, tj. princip retrogradnog vremena, kušnje i nereda, kojeg su pravници označili nazivom "kvarenje vremena". U fikhskoj literaturi ovaj termin *fasād al-zamān* korišten je za opis društvenih prilika koje predstavljaju odstupanje od izvornih normi, odnosno odstupanje od slova (a nekada i duha) Šerijata kako bi se uskladili principi islamskog prava i dekadentnog muslimanskog društva. Iako je ovaj termin u određenim periodima poslužio kao opravdanje za korištenje i nedozvoljenih pravnih doskočica (*hiyal*)²³, on ipak ima važnost za princip olakšavanja, jer podrazumijeva postojanje stanja opće potrebe koja doseže stepen posebne nužde. Naprimjer, u situaciji kada bi stanovništvo jednog grada dominantno činili grešnici, za sudije ili svjedoke mogli bi se uzeti najbolji među njima, i ne bi se uvjetovala apsolutna pravednost i čestitost.²⁴

22 Ovdje se ubrajaju djela koja osoba učini u zaboravu (*nisyān*), greškom (*ḥaṭa'*), iz neznanja (*ğahl*), zbog prinude (*ikrāh*), zbog materijalne oskudice ili nekog tjelesnog nedostatka. Uz blaga odstupanja u pojedinačnim djelima, većina šerijatskih pravnikā smatra da su ova stanja osnov za primjenu olakšica.

23 F. Karčić, nav. dj., str. 214.

24 E. Ljevaković, "Institucija šerijatsko-pravnih olakšica...", str. 170–172.

Svi spomenuti interpretativni mehanizmi putem kojih se ostvaruje princip olakšavanja (*taysīr*) prisutni su unutar metodologije fikha muslimanskih manjina, što je najbolje vidljivo na primjerima rezolucija i fetvi Evropskog vijeća za fetve i istraživanja o brojnim savremenim pitanjima.

Ovdje ćemo napomenuti, da se princip olakšavanja, u gotovo svim naprijed navedenim situacijama (osim kada je riječ o nuždi) primjenjuje tamo gdje ne postoji izričit zakonski tekst koji nalaže postupanje suprotno onome što zahtijeva postojanje teškoće.²⁵ Stoga se, naprimjer, Evropsko vijeće za fetve i istraživanja često u primjeni *taysīra* koristi inkluzivnim pristupom mezhebima u tumačenju propisa, kao načinom utemeljenja olakšica u mišljenju određene pravne škole.

U tom kontekstu, jedan od članova Vijeća, Salahuddin Sultan, u svom izlaganju o metodološkim principima fikha muslimanskih manjina, između ostalog navodi: "Razumljivo je da su muslimanske manjinske zajednice sastavljene od ljudi koji pripadaju različitim mezhebima, međutim, potrebno je da prevladava duh tolerancije u iznalaženju najautentičnijih rješenja pa čak i da se odustane od rješenja prevladavajućeg mezheba zarad općeg interesa... Islam je vjera olakšavanja, a njegovo osnovno načelo je otklanjanje teškoće i pribavljanje koristi. Poslaniku, a.s., nikad nisu ponuđena dva rješenja, a da on nije odabrao ono koje je lakše, ako u tome nema grijeha."²⁶

Inkluzivni pristup mezhebima u tumačenju Šerijata podrazumijeva dva metoda: metod selekcije (*taḥayyur*) i metod eklekticizma (*talfīq*). *Taḥayyur* je "postupak izbora adekvatnijeg tumačenja određenog pitanja izvan ustanovljene tradicije važeće pravne škole na jednom teritoriju."²⁷ Najvažniji kriteriji za izbor između mezhepskih stavova su: autentičnost dokaza,

25 Isto, str. 171.

26 Šalāh ad-Dīn Sulṭān, "Al-ḍawābiṭ al-manḥaḡiyya li-fiqh al-aqalliyyāt al-muslimā", *Al-maḡalla al-'ilmīyya li al-maḡlis al-'urubā li al-iftā' wa al-buḡūt*, br. 4–5, 2004, str. 38–39.

27 Fikret Karčić, *Društveno-pravni aspekt islamskog reformizma*, Islamski teološki fakultet, Sarajevo, 1990, str. 163.

ostvarivanje interesa ljudi (*maṣāliḥ*) i ciljeva Šerijata (*maqāṣid*), te uvažavanje duha vremena. *Talfīq* (eklekticism) s druge strane predstavlja spajanje različitih mišljenja šerijatskih pravnika i mezheba, kako bi se ustanovilo novo, jedinstveno rješenje.²⁸ Treba napomenuti da ovi metodi kao i princip olakšavanja ne podrazumijevaju proizvoljno biranje “lakšeg” rješenja u različitim mezhebima, na što su klasični šerijatski pravници ukazali smatrajući ovaj postupak zabranjenim. Pod pojmom olakšavanja i olakšica podrazumijeva se idžtiḥad nekog mezheba kojim se određena radnja ili stvar smatra dozvoljenom nasuprot idžtiḥadu drugih mezheba koji to zabranjuju. Zabranjeno je korištenje fikhskih olakšica zasnovanih na ličnim prohtjevima kako bi se izbjegla neka šerijatsko-pravna obaveza.²⁹

Primjena principa olakšavanja u fetvama i rezolucijama Evropskog vijeća za fetve

Na osnovu uvida i analize fetvi, uočljiva je tendencija Evropskog vijeća za fetve i istraživanja da se u svojoj metodologiji oslanja na princip olakšavanja u većini oblasti šerijatske pravne nauke, u skladu sa svim interpretativnim mehanizmima putem kojih se ostvaruje princip *taysīra*. U nastavku izdvajamo fetve u kojima je jasno vidljiv odnos primarne i alternativne norme, te kriteriji koji opravdavaju prelazak na alternativnu normu u savremenim rješenjima.

U oblasti tahareta i ibadata Vijeće je uvažavajući princip olakšavanja donijelo nekoliko rezolucija i fetvi. Naprimjer, Vijeće je donijelo fetvu da se pas ne smatra nečistom životinjom. Pitanje o čistoći psa, postavljeno Vijeću, glasi: “Obično smo izloženi oštrim kritikama Evropljana koji drže pse, jer se bojimo da će nečistoća psa utjecati na čistoću naše odjeće, mjesta i sl. Postoji li pravna škola koja smatra da je pas čist, kako bismo

28 Nedin Begović, “Inkluzivni pristup mezhebima: primjena metoda selekcije (*teḥajjur*) i eklekticism (*telfik*) u tumačenju Šerijata”, *Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, Sarajevo, br. 1–2, LXXIII, 2011, str. 33–34.

29 E. Ljevaković, “Institucija šerijatsko-pravnih olakšica...”, str. 173.

otklonili ovu teškoću od sebe?” Vijeće na ovo pitanje odgovara: “Da, malikijski mezheb smatra pse čistim. Također, prema ispravnom mišljenju hanefijske pravne škole, pas se smatra čistim, a njegova nečistoća se ograničava na nečistoću usta i izmeta.”³⁰ Dakle, iz pitanja se jasno može vidjeti posebna okolnost i situacija s kojom se muslimani u Evropi susreću, s obzirom na veliku zastupljenost pasa kao kućnih ljubimaca. Muslimani su izloženi teškoći zbog većinskog pravnog stava da su odjeća i mjesto koje pas dodirne nečisti, te kontaminirani za obavljanje namaza i drugih vjerskih obaveza za koje se uvjetuje čistoća. Nedostatak fetve su eksplicitni dokazi na kojima Vijeće zastupa ovaj stav (kur’anski ajeti i hadisi), kao i dublja analiza mišljenja spomenutih mezheba. Vijeće se isključivo koristi metodom selekcije (*taḥayyur*), gdje odabire mezhebe ili specifična mišljenja unutar jednog mezheba, na osnovu čega operacionalizira *taysīr* za konkretnu situaciju koju su ocijenili kao teškoća/slabost u savremenom svijetu (*da’f*).

Drugi primjer je rezolucija o dozvoli obavljanja džume namaza petkom prije nastupanja podne namaza (zevala), te poslije ikindije namaza. U rezoluciji stoji: “Vijeće je zaključilo da je vrijeme džume od podne do ikindije namaza, i oko toga postoji saglasnost većine uleme. Postupanje po ovome je vadžib (obaveza), te se preporučuje imamima da se, kad god je to moguće, pridržavaju onoga oko čega postoji saglasnost većine, a da izbjegavaju ono oko čega postoje razilaženja. Međutim, ako se to kosi sa situacijama u kojima se nađu muslimani u nekim zemljama, vremenima ili okolnostima, nema smetnje postupiti prema hanbelijskom mišljenju i obaviti džumu prije nastupanja podne namaza (prije zevala), ili postupiti po malikijskom mišljenju koje dozvoljava odgađanje džume do kraja ikindijskog vremena, uzimajući u obzir potrebu, kako bi se ostvarila ova vjerska korist.”³¹

30 Fetva br. 38 (19/2), dostupno na: <https://www.e-cfr.org/blog/2018/11/05/38>, posjećeno: 5. 8. 2025.

31 Rezolucija br. 4/3, <https://www.e-cfr.org/blog/2018/11/06/4/3>, posjećeno: 15. 8. 2025.

U obrazloženju rezolucije također se ne navode eksplicitni dokazi, kao ni konkretna stanja i okolnosti u kojima je dozvoljeno ovakvo postupanje, što je nedostatak rezolucije. Iz drugih pitanja postavljenih Vijeću, mogu se čitati spomenuti razlozi i okolnosti: s obzirom na sekularne zakone, u mnogim zemljama muslimanima nije dozvoljeno napustiti posao zbog obavljanja molitve petkom, udaljenost radnog mjesta od džamije u kojoj se džuma obavlja, nemogućnost izlaska sa časova ili predavanja na fakultetima, i sl. Na kraju rezolucije, Vijeće jasno navodi razlog dozvole postupanja na osnovu odabranih mišljenja određenih mezheba (*taḥayyur*), a to je postojanje teškoće (*mašāqqa*) i postizanje koristi (*mašāliḥ*).

Vijeću je postavljeno i pitanje o održavanju hutbe na jeziku koji nije arapski: "U jednom britanskom džematu na džumu-namaz dolaze oni koji razumiju arapski, ali i oni koji ga ne razumiju, a većina ljudi razumije engleski jezik. Da li je nam je dozvoljeno da hutbu držimo na jeziku slušalaca, iako nije arapski?" Odgovor na ovu fetvu glasi: "Cilj hutbe jeste podučavanje i upućivanje, a osnova je da se obraćamo jezikom koji razumiju slušaoci. Kur'an, spominjući ovu ulogu poslanika kaže: *I nijednog poslanika nismo poslali, a da nije govorio jezikom naroda svoga, da bi mu objasnio*; (Ibrahim, 4) i kaže Uzvišeni: *A zar su poslanici bili dužni išta drugo već da jasna obznane?* (Nahl, 35). A dostava ne može biti jasna osim ako je na jeziku koji slušalac razumije. Osnova je da je hutba na arapskom jeziku, ako većina onih koji slušaju razumiju arapski jezik jer su ajeti, hadisi i spominjanje Uzvišenog Gospodara (*zīkr*) najpotpuniji na arapskom jeziku. Potreba onih koji ne razumiju arapski, može se upotpuniti prijevodom. Ovo je i namjera većine pravnika koji su smatrali da hutba treba biti na arapskom jeziku. Međutim, ako je malo ili nimalo slušalaca koji razumiju arapski, nema smetnje da hutba bude na njima razumljivom jeziku. Ovo je stav imama Ebu Hanife i prihvaćeno mišljenje unutar hanefijskog mezheba, te jedno od mišljenja šafijskog mezheba."³²

32 Fetva br. 68 (1/12), <https://www.e-cfr.org/blog/2018/11/07/68>, posjećeno: 3. 9. 2025.

Za razliku od prve dvije navedene fetve, u ovoj fetvi Vijeće se eksplicitno oslanja na kur'anske ajete kojima argumentuje dozvolu hutbe na jeziku koji razumiju slušaoci. Iz fetve je jasno da Vijeće koristi intencionalni pristup tumačenju propisa, s obzirom da je u navedenim ajetima izražen cilj (*maqṣad*) hutbe kao vjerskog propisa, a to je podučavanje i upućivanje. Ukoliko se ne ispuni ova svrha, hutba nema direktnog utjecaja na slušaoce, pa je nemogućnost razumijevanja jezika (*da'f*), interpretativni mehanizam putem kojih operacionaliziraju *taysīr* u fetvi, utemeljujući ga u mišljenju određenih pravnih škola (*taḥayyur*). Nedostatak fetve jeste navođenje argumentacije na kojoj spomenuti mezhebi temelje dato mišljenje.

Iz oblasti ibadata ovdje ćemo navesti još nekoliko fetvi Vijeća u kojima se oslanjaju na princip olakšavanja³³: dozvola ulaska u džamiju ženi u hajzu i nifasu dajući prednost autentičnijem hadisu u odnosu na hadis kojim većina drugih mezheba argumentuje zabranu³⁴, dozvola mršenja studentima kada imaju težak ispit za vrijeme ramazana ukoliko ne postoji mogućnost odgode ispita i ako bi postom isuviše iscrpili organizam, uz obavezu napaštanja³⁵, davanje sadekatul-fitra u protuvrijednosti novca, itd.³⁶

Vijeće primjenjuje princip *taysīra* i u savremenim fetvama/rezolucijama iz oblasti personalnog prava i međuljudskih odnosa. Naprimjer, suprotno većinskom mišljenju, donijeli su rezoluciju da je dozvoljeno muslimanu da naslijedi imovinu svojih nemuslimanskih srodnika. U rezoluciji se navodi sljedeće: "Vijeće smatra da musliman nije uskraćen nasljedstva svojih nemuslimanskih srodnika, niti onoga što mu oni ostave putem oporuke. Ovo nije u suprotnosti sa hadisom u kojem Poslanik,

33 Zbog ograničenosti prostora, nismo u mogućnosti sve navedene fetve detaljnije analizirati.

34 Fetva br. 130 (1/24), <https://www.e-cfr.org/blog/2018/11/05/130>, posjećeno: 24. 9. 2025.

35 Fetva br. 139 (6/25), <https://www.e-cfr.org/blog/2018/11/07/139>, posjećeno: 3. 9. 2025.

36 Fetva br. 138 (5/25), <https://www.e-cfr.org/blog/2018/11/06/138>, posjećeno: 4. 9. 2025.

a.s., kaže: ‘Musliman ne nasljeđuje od nevjernika, niti nevjernik od muslimana’, koji se tumači kao zabrana nasljeđivanja od nevjernika koji se bori protiv muslimana. Vijeće napominje da u prvim danima islama, muslimani nisu bili uskraćeni nasljedstva svojih nemuslimanskih srodnika. Ovakav stav zastupali su ashabi: Muaz ibn Džebel i Muavija ibn Ebi Sufjan, te brojni tabi’ini. Ovo mišljenje zastupali su, također, i Ibn Tejmijja, kao i njegov učenik Ibn el-Kajjim.”³⁷

Muslimanske manjinske zajednice na Zapadu ne čine samo muslimani imigranti. Te zajednice obuhvataju i muslimane konvertite u islam, mješovite brakove i njihove rodbinske veze (tazbinu), pa je pitanje nasljedstva realan problem s kojim se susreću. U rezoluciji se navodi hadis, čiji tekst tumačenjem usklađuju s mišljenjem Vijeća o ovom pitanju. Kako muslimani ne bi trpjeli štetu, te kako ovaj propis ne bi negativno utjecao na ljude koji žele preći na islam, Vijeće je uvidjelo da je *taysir* ovdje neophodan, pozivajući se na pojedinačna mišljenja unutar interpretativne tradicije muslimana, kao što su mišljenje određenih ashaba, tabi’ina, Ibn Tejmijje i Ibn al-Kajjima. Nedostatak i ove rezolucije je što se ne navode dokazi na kojima se temelje mišljenja spomenutih pravnik.

Od drugih fetvi iz oblasti personalnog prava i međuljudskih odnosa u kojima je primijenjen princip olakšavanja, možemo navesti: ženi koja pređe na islam, a njezin muž ostane u svojoj vjeri, dozvoljeno je ostati u braku s njim, na osnovu stava nekolicine pravnik koji svoje mišljenje argumentuju postupkom Omera ibn Hattaba kada je dao ženi mogućnost biranja rastave ili ostanka u braku nakon što je prešla na islam, a njezin muž nije³⁸, validnost braka sklopljenog pred nešerijatskim sudovima onda kada ne postoji šerijatsko pravosuđe³⁹, fetva o dozvo-

37 Rezolucija br. 1/5, <https://www.e-cfr.org/blog/2018/11/07/1/5>, posjećeno: 4. 9. 2025.

38 Fetva br. 31 (3/8), <https://www.e-cfr.org/blog/2018/11/07/31>, posjećeno: 4. 9. 2025.

39 Fetva br. 31 (11/2), <https://www.e-cfr.org/blog/2020/02/23/31-11>, posjećeno: 4. 9. 2025.

ljenosti čestitanja praznika nemuslimanima⁴⁰, dozvoljenosti pridruživanja oružanim snagama u nemuslimanskim zemljama⁴¹, dozvoljenost rada u restoranima koji služe svinjsko meso i alkohol u slučaju egzistencijalne nužde⁴², dozvoljenost političkog angažmana muslimana i muslimanke u nemuslimanskim zemljama⁴³, itd.

Na osnovu analize i uvida u fetve i rezolucije Evropskog vijeća za fetve i istraživanja, možemo potvrditi da se Vijeće u većini savremenih pitanja u svim oblastima fikhske nauke, koristi principom olakšavanja referirajući se na naprijed spomenute interpretativne mehanizme.

Vremensko ograničenje primjene olakšica

S obzirom da olakšavajuća norma (*ruḥṣa*), stoji nasuprot primarne norme (*‘azīma*), i podrazumijeva da se primjenjuje u izvanrednim okolnostima koje zahtijevaju postojanje osnova za njenu primjenu, nadaje se pitanje vremenskog ograničavanja primjene olakšica. Generalno je pravilo da se olakšica primjenjuje sve dok postoji njezin uzrok (*illa*), a kad prestane uzrok, prestaje i važenje alternativnih normi. Također, s ciljem da se izbjegne neograničena i proizvoljna upotreba ovih mehanizama za ostvarivanje *taysīra* ustanovljena su neka ograničenja, kao npr.: ono što se dopušta u nuždi, svodi se na mjeru nužde, nužda mora biti manje štetna od zabranjene stvari, da bi se stanje nužde uzimalo u obzir, ono mora postojati u sadašnje vrijeme, tj. moguće buduće stanje nužde se ne uzima u obzir.⁴⁴ Zato se svaka nužda procjenjuje pojedinačno, kao i razmjer olakšice koja se zbog nje primjenjuje.

40 Fetva br. 21 (3/6), <https://www.e-cfr.org/blog/2018/09/08/21>, posjećeno: 4. 9. 2025.

41 Fetva br. 162 (8/27), <https://www.e-cfr.org/blog/2018/11/06/162>, posjećeno: 4. 9. 2025.

42 Fetva br. 120 (1/10), <https://www.e-cfr.org/blog/2014/01/31/120>, posjećeno: 4. 9. 2025.

43 Rezolucija br. 5/18, <https://www.e-cfr.org/blog/2018/11/07/5/16>, posjećeno: 4. 9. 2025.

44 Ali Hajder, *Durar al-hukkām šarh magalla al-ahkām*, Bejrut, 1991, tom I, str. 39. Nav. prema: Osman Kozlić, *Fikhska pravila*, El-Kalem, 2005, str. 244.

To nije slučaj i s olakšicama u općim, globalnim pitanjima i problemima ako su utvrđena kolektivnim idžtihadom od strane kompetentnih učenjaka, koje poprimaju karakter izvornih, temeljnih fikhskih normi, što je jedan od zaključaka o korištenju olakšica Akademije islamskog prava pri Organizaciji islamske konferencije.⁴⁵ Slično pitanje razmatrali su i članovi Evropskog vijeća za fetve. U izlaganju o pitanju “da li ruhsa, kao alternativni propis, može poprimiti karakter primarne norme”, jedan od članova Vijeća, Abdullah bin Bayyah, govorio je o razlikama između pojmova nužda i potreba, u kojemu se dotiče i pitanja olakšica. Prema njegovom stavu, unutar pravne nauke (*fiqh*) može se govoriti o dvije vrste nužde koje zahtijevaju olakšicu sa vremenski ograničenom primjenom:

- a. nužda u užem smislu na temelju koje se ne uspostavlja opći propis, nego se razmatra u odnosu na svaki pojedinačni slučaj (npr. konzumiranje zabranjenog onda kada je život ugrožen);
- b. nužda u širem smislu koja se može nazvati i prijeka potreba, ono bez čega je život moguć, ali je otežan.⁴⁶

Ono što je inače haram može postati halal jedino u prvom značenju nužde. U tom smislu postoji razlika između prava koja su označena kao *ḥuqūqullāh* (Božija prava) i onih koji spadaju u *ḥuqūqul-‘ibād* (prava ljudi). Ono u čemu i ljudi imaju prava ne može postati dozvoljeno, ako je izvorno zabranjeno. Naprimjer, dozvoljeno je jesti meso svinje ili lešine u nuždi, ali nije dozvoljeno devastirati ili ukrasti imovinu drugog čovjeka.⁴⁷

Postoji i treće, usulsko značenje nužde, na koje je prvi put ukazao Imam al-Ḥāramayn u svom *al-Burhānu*, a to je ono što je neophodno za opću korist i u čemu je očiti interes ljudi. U tom smislu nužda je ustvari opća potreba (*ad-ḍarūra al-‘āma*). On navodi da očigledna opća potreba može doseći nivo nužde za

45 E. Ljevaković, “Institucija šerijatsko-pravnih olakšica...”, str. 172.

46 Abdullāh b. Bayyah, “Al-Farq bayn al-ḍarūra wa al-ḥāḡa, *Al-Maḡalla al-‘ilmiyya li al-maḡlis al-‘urubā li al-iftā’ wa al-buḥūṡ*, br. 4–5, 2004, str. 124–125.

47 Ḡalāl al-Dīn al-Suyūti, *Al-Ašbāḡ wa al-nazā’ir fi qawā’id wa furū’ al-fiqh al-šari’a*, Ka-iro, 1378. po H., str. 62.

pojedince, jer ako bi svi bili uskraćeni za ono u čemu je potreba ljudske vrste, pojedinci bi neminovno pretrpjeli štetu koja doseže nivo nužde za jednog.⁴⁸ Olakšica donesena zbog opće potrebe nema ograničeno trajanje, i kao takva ima status primarne norme, jer opća potreba podrazumijeva da određeno stanje kontinuirano traje, te da se i norma neograničeno na nju primjenjuje.⁴⁹ Razlika između nužde i opće potrebe ogleda se, također, i u namjeri. Olakšica kod nužde u fikhskom značenju podrazumijeva svjesnu i namjernu radnju pojedinca, dok kod opće potrebe namjera ne postoji, jer pojedinac ne namjerava stanje i okolnosti zbog kojih je u potrebi za korištenjem olakšica, nego je to izvan njegove mogućnosti. Ibn Taymiyya upravo to ima u vidu kada govori o teškoći u oprezu (teškoća koja se ne može izbjeći): “Sve što se ne može izbjeći, oprošteno je”.⁵⁰

S obzirom da opću potrebu uzrokuje stanje ili okolnost, propisi i odredbe, odnosno olakšice koje se donesu na osnovu opće potrebe mogu važiti i izvan okvira muslimanskih manjina. Primjer za to su brojni propisi doneseni unutar svih mezheba na prostoru gdje su muslimani činili većinu, a oni predstavljaju i osnov na kojima se temelje rješenja nekih od savremenih fikhskih pitanja. Takvi su primjeri dozvoljenosti ugovora o udruživanju kapitala i rada (*mudaraba*), ugovora o radu s neizvjesnim ishodom (kada se rad ne isplaćuje u novcu, nego u naturi), ugovora o najmu i prodaji usjeva, ugovora koji sadrže nejasnoću i neizvjesnost kao što je vrijeme isporuke (*garar*), spajanja namaza na putovanju u nekim mezhebima, otkrivanje avreta zbog liječenja, itd. Naprimjer, Ibn ‘Abidin govori o dozvoljenosti ugovora o radu za podučavanje Kur’ana, fikha, imamskih i mujezinskih dužnosti, te dozvoljenosti uzimanja novca za obavljanje ovih poslova. Razlog tome je opadanje interesa za vjerske poslove i podučavanje, te bi odbijanje dovelo do gubitka znanja, što spada u opću potrebu koja doseže nivo nužde

48 Imām al-Ġuwayn al-Ĥaramayn, *Al-Burhān*, Dār al-‘Anṣār, Kairo, 1400. po H., str. 924.

49 Abdullāh b. Bayyah, “Al-Farq bayn al-ḍarūra wa al-ḥāḡa”, str. 153.

50 Ibn Ṭaymiyya, *Maḡmū‘ al-fatāwā*, Dār al-ma‘rifa, Bejrut, 1978, I, str. 592.

za pojedinca.⁵¹ Što se tiče savremenih fetvi, ovdje ćemo navesti dvije fetve koje su donijela dva različita fikhska Vijeća: fetva o dozvoli uzimanja kamatnog kredita za kupovinu kuće ili stana u stanju prijeko potrebe koju je donijelo Evropsko vijeće za fetve i istraživanja, te fetva koju je donijela Međunarodna islamska akademija za fikih o dozvoli kupovine udjela u kompanijama koje ponekad posluju s kamatom.⁵²

Zaključak

Princip olakšavanja (*taysīr*) široko je rasprostranjeno načelo unutar metodologije šerijatskog prava. Svoju izvornost crpi direktno iz osnovnih izvora Šerijata, Kur'ana i sunneta, te je podržan brojnim fikhskim i usulskim pravilima. Primjena ovog načela svoj poseban značaj zadobila je u savremenim fikhskim pitanjima, posebno onih vezanih za situacije u kojima se nalaze muslimanske manjinske zajednice koje žive u državama s nemuslimanskom većinom. Interpretativni mehanizmi putem kojih se ostvaruje *taysīr* u savremenim pitanjima obuhvataju nekoliko koncepata: koncept nužde (*ad-ḍarūra*), potrebe (*al-ḥāḡa*), teškoće (*al-mašaqqa*), te prisustvo opće nevolje, štete ili nereda izraženo u sintagmi "kvarenja vremena" (*fasād al-zamān*). Svi nabrojani mehanizmi predstavljaju osnov za propisane olakšice ili alternativne norme (*ruḡaṣ*) koje stoje naspram primarnih normi (*‘azīma*), te se njihova primjena ograničava na period i intenzitet trajanja njihovog uzroka ili osnova. Na osnovu analiziranih fetvi i rezolucija Evropskog vijeća za fetve, ustanovili smo da se Vijeće koristi principom olakšavanja (*taysīr*) u različitim granama fikha, posebno kroz inkluzivni pristup mezhebima, birajući autentičnije i lakše rješenje onda kada je neophodno očuvati određeni interes (*maṣāliḥ*) ili postići neku od intencija Šerijata. Iako većina olakšica, donesenih na osnovu *taysīra* ima vremenski ograničeno važenje, tj. nakon stanovitog

51 Abdullāh b. Bayyah, "Al-Farq bayn al-ḍarūra wa al-ḥāḡa", str. 137–139.

52 Isto., str. 149.

vremena bivaju zamijenjene primarnom normom, savremeni šerijatski pravници govore i o onim olakšicama koje ustvari po-primaju karakter primarne norme. Radi se o olakšicama koje su donesene o općim, globalnim pitanjima, na osnovu kolektivnog idžtihada od strane kompetentnih učenjaka.

Literatura

- al-Alwānī, Tāhā Ğābir, *Ka fikhu manjina: neka temeljna razmatranja*, preveo: Nedim Begović, CNS i El-Kalem, Sarajevo, 2016.
- Begović, Nedim, "Afirmacija koncepta *darure* u savremenoj islamskoj jurisprudenciji", *Zbornik radova Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu*, br. 10, 2005.
- Begović, Nedim, "Inkluzivni pristup mezhebima: primjena metoda selekcije (*tehajjur*) i eklekticizma (*telfik*) u tumačenju Šerijata", *Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, Sarajevo, br. 1–2, LXXIII, 2011.
- Begović, Nedim, *Vjerska sloboda i muslimanske manjine u Evropi*, El-Kalem, Sarajevo, 2015.
- Bin Bayyah, Abdullāh, "Al-Farq bayn al-ḍarūra wa al-ḥāḡa", *Al-Maḡalla al-‘ilmiyya li al-maḡlis al-Ūrubā li al-iftā’ wa al-buḡūt*, br. 4–5, 2004.
- Ćeman, Senad, *Načelo nužnosti i njegova primjena u savremenim fikhskim pitanjima*, doktorska disertacija, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, 2017.
- al-Ğuwayni, Imām al-Ḥaramayn, *Al-Burhān*, Dār al-‘Anšār, Kairo, 1400. po H.
- Ibn Taymiyya, *Maḡmū’ al-fatāwā*, Dār al-ma‘rifa, Bejrut, 1978.
- Kahtani, Musfir, "Princip olakšavanja u izdavanju fetvi, obilježja i pravila", *Ustanova fetve u globaliziranom svijetu*, ur. Mustafa Hasani, CDV i El-Kalem, 2013.
- Kamali, M. Hashim, *Principi islamske jurisprudencije*, preveo: Nedim Begović, CNS, Sarajevo, 2017.
- Karčić, Fikret, *Društveno-pravni aspekt islamskog reformizma*, Islamski teološki fakultet, Sarajevo, 1990.
- Karčić, Fikret, *Studije o šerijatskom pravu i institucijama*, El-Kalem i CNS, 2011.
- Ljevaković, Enes, "Institut šerijatsko-pravnih olakšica", *Takvim za 1998*, Rijaset Islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 1997.
- Ljevaković, Enes, "Fikh muslimanskih manjina: utemeljenje, kontroverze i dileme", *Zbornik radova Fakulteta islamskih nauka u*

- Sarajevu, br. 10, 2005.
- Muftić, Teufik, *Arapsko-bosanski rječnik*, El-Kalem, Sarajevo, 2004.
- al-Nağğār, Abd al-Mağīd, *Fiqh al-muwāṭana li al-muslimīn fī Ūrubbā*, bez godine i mjesta izdanja. Knjiga je dostupna u elektronskoj verziji na: <https://ebook.univeyes.com/130620>.
- al-Qaraḏāwī, Yūsuf, *Fi fiqh al-aqaliyyāt al-muslima*, Dar aš-šurūq, Kairo, 2001.
- Sultān, Šalāh ad-Dīn, "Al-Ḍawābiṭ al-manḥağiyya li fiqh al-aqaliyyāt al-muslima", *Al-Mağalla al-‘ilmiyya li al-mağlis al-Ūrubā li al-iftā’ wa al-buḥūt*, br. 4–5, 2004.
- al-Suyūtī, Ğalāl al-Dīn, *Al-Ašbāḥ wa al-nazā’ir fī qawā’id wa furū’ al-fiqh al-šarī’a*, Kairo, 1378. po H.
- al-Shāṭibī, Abū Ishāq, *Al-Muwāfaqāt*, Dār ibn ‘Affān, 2008.